EEN DANKBARE HERINNERING AAN WAT PROF. DR. S. P.
ENGELBRECHT VOOR DE GOEDE BETREKKINGEN TUSSEN
ZUID-AFRIKA EN NEDERLAND GEDAAN HEEFT.

Het feit, dat de Nederlandse Hervormde Kerk voor haar eerste vergadering van haar Generale Synode, welke 31 Oktober 1945 in het koor van de Nieuwe Kerk te Amsterdam werd gehouden, wel vertegenwoordigers van kerken uit bijna de hele wereld had uitgenodigd, maar geen uitnodiging naar die Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika had gezonden, is een droevig bewijs hoezeer Nederland en Zuid-Afrika en de zusterkerken elkaar waren kwijtgeraakt. Op suggestie van Mr. Gratama, die een reis naar Zuid-Afrika ging maken, heeft het moderamen van de Synode van de Hervormde Kerk hem een brief meegegeven, waarin iets van de grote verandering, welke zich in de Hervormde Kerk begonnen was te voltrekken, werd medegedeeld.

Het is tekenend dat Mr Gratama, niet wetend aan wie hij de brief moest overhandigen, na informatie dadelijk verwezen werd naar Prof. Dr. S.-P. Engelbrecht in Pretoria.

In het gesprek, dat zich naar aanleiding van deze brief ontwikkelde, heeft Prof. Engelbrecht erop aangedrongen om te bevorderen, dat de secretaris van de Generale Synode van de Hervormde Kerk naar Zuid-Afrika zou komen om de verslachte banden weer te versterken. Daarop volgde een uitnodiging van die Ned. Herv. Kerk van Afrika. Dit verzoek is in onze Synode behandeld waarop mij de opdracht is gegeven naar Zuid-Afrika te gaan, contact te zoeken met de verschillende kerken daar, inlichtingen te geven over wat in Nederland en in de kerken gedurende de oorlog werd doorgemaakt en mij op de hoogte te stellen van de toestanden in Zuid-Afrika, in het bijzonder wat de kerken betreft, terwijl de geestelijke verzorging van de immigranten mijn bijzondere belangstelling moest hebben.

Met grote dankbaarheid is de mededeling van dit besluit in Zuid-Afrika ontvangen. Onder leiding van Prof. Engelbrecht heeft zich een commissie gevormd, welke een reis- en werkplan voor mij heeft opgesteld.

Ik zal nooit vergeten de prachtige, heldere nacht, waarop ik met de „Klipfontein” in Februari 1947 de Tafelbaai binnenvoer en de twinkelende lichtjes van Kaapstad zag. Een onvergetelijk schouwspel. Op de kade werd ik begroet door de toenmalige gezant van Nederland, wijlen de heer Dr. Visser, en een vijftal leden van de Volksraad, welke behoorden tot die Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika. De volgende dag was Prof. Engelbrecht mij tegemoet gereisd en begroette mij in de trein te Germiston. Samen zijn we doorgegaan naar Pretoria, waar vijf theologische studenten klaar stonden om mij in alles behulpzaam te zijn. Ik heb toen eerst een eerbiedige groet gebracht aan het standbeeld van President Kruger, dat

toen nog voor het station stond. Het was een wondere belevenis voor mij, bij het standbeeld van de grote President te staan, wie ik bij zijn bezoek aan Utrecht, terwijl ik nog gymnasiast was, de hand heb mogen drukken. Hoe intens heb ik als jongen de Engelse oorlog mee doorleefd en het gebed van mijn vader (toentertijd predikant in Utrecht) dat God recht mocht doen, meegebeden.

Het stemt mij tot grote vreugde, dat thans in 1961 de Republiek van Zuid-Afrika tot stand is gekomen en dat ik dit nog beleven mag.

Met dankbaarheid blijf ik denken aan de gastvrijheid van Ds. S. Vermooten en zijn lieve echtgenote, reeds lang overleden, en de vele oriënterende gesprekken, waartoe ik door velen in de gelegenheid werd gesteld.

Prof. Engelbrecht was vooral de man die mij heeft ingeleid in de problemen van Zuid-Afrika en de kerken van Zuid-Afrika. Wie kon dit beter doen dan hij, de wetenschappelijke vorser en de grondlegger van de beschrijving van de geschiedenis van de Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika naast vele andere werken, welke handelen over belangrijke personen en zaken.

De verhouding Nederland—Zuid-Afrika was na de oorlog bijzonder ingewikkeld en moeilijk. Men begreep in Zuid-Afrika niet de houding van Nederland, dat in bondgenootschap met Engeland tegen Duitsland streed. En dan ook kon men het samengaan met Rusland niet plaatsen. Met Duitsland had Zuid-Afrika in de loop der historie geen bepaalde moeilijkheden gehad, in tegendeel, er woonden in Zuid-Afrika veel zeer gewaardeerde Duitse immigranten, waarvan velen in de Engelse oorlog zij aan zij met de Boeren tegen de Engelse indringers hadden gevochten.

Nederland begreep van de verhoudingen in Zuid-Afrika niets. Hoe was het mogelijk dat daar sympathie voor Duitsland kon bestaan. Dit heeft tot grote spanningen geleid. In Nederland werden bittere verwijten gehoord, dat Zuid-Afrika nazi-gezind was en ook anti-semitisch. Men begreep niet dat vooral de nationaal-gezinden gedreven werden door liefde voor hun eigen vaderland en hoopten op herstel van het onrecht in de Engelse oorlog aangedaan. De situatie was uitermate moeilijk door het strenge optreden van generaal Smuts, die de nationalen tot bitterheid had gestemd. Het is in deze tijd, dat Prof. Engelbrecht z'n dapperheid en z'n brede blik heeft getoond. Hij is zijn ideaal, samenbinding en samenwerking van Zuid-Afrika en Nederland, trouw gebleven, al heeft hem dat door misverstand en verdachtmaking temidden van zijn eigen volk veel wantrouwen besorgd. Men werd al spoedig als vriend van Engeland gedoodverfd, maar Prof. Engelbrecht bleef standvastig en pal staan voor de goede zaak, daarbij krachtig gesteund door Prof. B. Gemser, Prof. van Selms en anderen.

In deze barre tijd was Prof. Engelbrecht als het ware voorbestemd om leiding te geven, al kostte hem dat dikwijls lijden. Want het moet hem

pijn hebben gedaan, dat hij, die stamde uit een echte Boerenfamilie, werd aangezien alsof hij geen goed vaderlander was.

Bij een van mijn eerste bezoeken in zijn studeerkamer liet hij mij het vest, met bloed bevestigd, van zijn vader zien, die in de Engelse oorlog was gesneuveld door een schot in zijn borst. Wat heb ik dikwijls op zijn grote studeerkamer temidden van zijn grote boekenschat en historische herinneringen, genoten van zijn diepgaande besprekingen over de kerkgeschiedenis van Zuid-Afrika en over de politieke ontwikkeling. Met gloed kon hij spreken over generaal Hertzog met wie hij bevriend was, maar wiens inzichten hij toch niet geheel deelde.

Ja, Prof. Engelbrecht was wel bijzonder voorbestemd om de *trait-d'union* te zijn tussen de broedervolken in Nederland en Zuid-Afrika. Ik moge enkele dingen noemen, al kan ik hierin niet volledig zijn.

In de 2e Vrijheidsoorlog is niet alleen zijn vader de heldendood gestorven, maar is ook de familie Engelbrecht geruineerd. Ongetwijfeld heeft de grote liefde en zorg, welke de uit Holland overgekomen invloedrijke Ds. Van Belkum hem heeft bewezen, belangstelling voor Holland in zijn hart gewekt. Het was dan ook een mooi moment voor hem, toen hij in Leeuwarden in het huis waar Ds. Van Belkum was opgevoed, een gedenkplaat kon onthullen. Het zijn vooral wijlen Prof. Dr. Muller, een groot vriend van Zuid-Afrika, die van 1904-1909 de kerk in Zuid-Afrika heeft gediend en zich beijverd heeft voor een eigen theologische opleiding van de Hervormde Kerk te Pretoria, en wijlen Prof. Dr. H. Th. Obbink, toentertijd hoogleraar in Utrecht welke pogingen hebben aangewend Engelbrecht een Dietse inslag te geven. Dit is volkomen gelukt. Engelbrecht is in de volste zin van het woord een vertegenwoordiger van Nederland voor Zuid-Afrika geworden.

Zij hebben hem ongetwijfeld de weg naar de Utrechtse Universiteit gewezen, waar hij serieus heeft gestudeerd en zich onder de studenten en bijzonder onder de leden van het theologische gezelschap *Secor Dabar* veel vrienden heeft verworven. Ik denk aan wijlen Ds. Dijckmeester, Ds. de Haan, en Ds. Wolfensberger. Deze studie werd bekroond door een proefschrift, getiteld. „Geschiedenis van de Nederduitsch Hervormde Kerk in Zuid-Afrika”. Prof. Dr. H. Th. Obbink schrijft in „Die Hervormer” van 15 Augustus 1920, nadat hij gememoreerd heeft dat ook Dr. Leyds bij de promotie tegenwoordig was, het volgende: „Het was mij een voorrecht hierbij als promotor te mogen optreden en hem namens de Senaat der Universiteit de doctors-titel te verlenen. De heer Engelbrecht toch heeft niet alleen gedurende zijn zevenjarige studie aan onze Universiteit een zeer gunstige indruk gemaakt, maar heeft ook door zijn hartelijke liefde voor zijn geboortegrond bij vele Hollanders belangstelling weten te wekken voor Zuid-Afrika.

Dissertaties worden gewoonlijk niet veel gelezen. Maar ik heb een sterk vermoeden dat deze dissertatie zowel in Nederland als in Zuid-

Afrika vele belangstellende lezers zal vinden. En zij verdient dat ten volle. Vooral wanneer ook het 2de stuk met de vele belangrijke officiële bescheiden zal zijn verschenen. En ik zou de Zuid-Afrikaners die hun Kerk en hun land liefhebben willen aanraden: lees dit belangrijke boek van Dr. Engelbrecht. Het zal U leren met eerbied en dankbaarheid op te zien tot die grote figuren uit Uw eigen volk, die de smarteweg hebben bewandeld om een plaats te vinden voor het Zuid-Afrikaanse volk."

Reed in 1917 had Prof. Engelbrecht, toen theol. cand., een belangrijk stuk geschreven in de „Stemmen voor Waarheid en Vrede”.

Dr. A. W. Bronsveld schrijft in een voetnoot bij dat stuk: „Wie zich tot de lectuur van dit artikel zet, zal ontdekken, dat hem hier vele belangrijke en wetenswaardige feiten worden medegedeeld, en dat hier menige in omloop gebrachte onware voorstelling wordt weerlegd.”

Later in 1920 schrijft dezelfde bekende Dr. Bronsveld; wanneer hij vermeldt dat op 2 Juli 1920 onze vriend S. P. Engelbrecht tot Doctor in de Theologie werd bevorderd: „Wij maken daarvan gewag omdat hij geboortig is uit Transvaal en daarheen weldra hoopt terug te keren om er als predikant in de Nederduitsch Hervormde Kerk van Zuid-Afrika werkzaam te wezen. Onze beste wensen vergezellen hem. Hij is een hartelijk vriend van ons land en volk, en waar hij kan zal hij voor Holland en wat echt Hollands is, pleiten.”

Hier ware uit zijn jonge tijd meer te noemen, maar ik haal bovenstaande passage aan omdat eruit blijkt, dat Prof. Engelbrecht toen reeds menige in omloop gebrachte onware voorstelling heeft weerlegd.

Dit weerleggen van onware geschiedkundige voorstellingen ten opzichte van de Nederduitsch Hervormde Kerk en die Nederduitsch Hervormde of Gereformeerde Kerk heeft diep-wetenschappelijk onderzoek van de door hem verzamelde bronnen gevergd.

Ieder, die ook maar een beetje op de hoogte is van de kerkstrijd in Zuid-Afrika, weet hoeveel vijandschap dit Prof. Engelbrecht, die onweerlegbare feiten aan het licht bracht, heeft bezorgd. Immers was de naam Hervormd in diskrediet gebracht. Dat was de naam, zei men, welke hoorde bij het Hervormde liberale genootschap in Nederland, en daartegenover moest de naam Gereformeerd uitdrukking geven aan de zuiverheid der leer. Zo werd ook Ds. Dirk van der Hoff, de pionier-predikant van de Hervormde kerk der Voortrekkers, de grote vriend van Generaal Pretorius, de overwinnaar bij Bloedrivier, in een vals daglicht gesteld.

Ik kan hier nu niet dieper op ingaan, de meeste lezers van dit stuk weten het alles beter dan ik, maar ik noem deze strijd, omdat juist het naar voren brengen van onweerlegbare gegevens, waardoor een zekere kerkelijke romantiek werd verstoord, een grote animositeit tegenover Prof. Engelbrecht heeft opgeroepen. Toch moest dit worden gezegd omdat de

animositeit ten opzichte van Prof. Engelbrecht zich ook richtte tegen de Nederlands Hervormde Kerk in Nederland, ja zelfs bij velen tegen Nederland zelve, al zijn er ook zeer belangrijke mannen (ik denk o.a. aan Dr. D. F. Malan en Dr. A. J. v.d. Merwe), welke in Utrecht hebben gestudeerd. Toch zochten vooral later de meesten contact met de Vrije Universiteit en de Gereformeerde Kerken in Nederland.

Het is dan ook tekenend, dat in de Nederduitsch Hervormde of Gereformeerde Kerk nooit een predikant uit de Hervormde Kerk in Nederland beroepen is, terwijl verschillende Hervormde predikanten in die Nederduitsch Hervormde Kerk van Zuid-Afrika met grote zegen en ere hebben gewerkt en nog werken.

Ook gingen de theologen van die Nederduitsch Hervormde Kerk dikwijls hun studies aan een der Rijksuniversiteiten in Nederland voltooien.

Hoeveel namen waren hier te noemen, welke voor Kerk en volk in Zuid-Afrika van zeer grote betekenis zijn geweest en nog zijn. Prof. Engelbrecht kan er trots op zijn dat door zijn onderwijs zijn studenten zo goed op de hoogte zijn van de geschiedenis van de Hervormde Kerk in Nederland.

Prof. Engelbrecht heeft ook steeds het grote belang ingezien van universitaire en culturele bindingen. Wat was het hem een vreugde dat Prof. B. Gemser en Prof. A. van Selms, corypheeën der wetenschap, aan de universiteit van Pretoria werden verbonden, en dat ook zijn opvolger, Prof. A. D. Pont, in Utrecht is gepromoveerd.

Juist omdat Prof. Engelbrecht het grote belang inzag van taal- en cultuurbeïnvloeding vanuit Nederland, heeft hij zich hiervoor de grootste moeite gegeven.

Welke zegenrijke gevolgen heeft het gehad, dat Dr. B. Wypkema voortreffelijk wetenschappelijk onderzoeker van de geschiedenis Zuid-Afrika—Nederland, na het voleindigen van zijn studies in Leiden, zich tot Prof. Engelbrecht heeft gewend om te komen tot een Vereniging tot bevordering der wederzijdse culturele betrekkingen der stamverwante landen.

De Leidse hoogleraren van Dr. Wypkema hebben het belang van een dergelijke vereniging gezien en er op aangedrongen. De toenmalige Nederlandse gezant, Dr. Lorentz, gaf aan dit streven zijn goedkeuring. Het was juist wat Prof. Engelbrecht van harte begeerde; dit was geheel volgens zijn visie en heiligste overtuiging. Al zijn invloed heeft Prof. Engelbrecht aangewend om in Zuid-Afrika een regerings-comité op te richten. Van dit comité was Dr. Bodenstein de eerste voorzitter. Daarna heeft hij in Nederland de stoot gegeven tot oprichting van het comité Beelaerts van Blokland. Dit was bij zijn bezoek aan Nederland in de jaren 1937–1938.

Mede als gevolg van de oorlog zijn daar geen directe resultaten uit voortgevloeid. Na de oorlog hebben zijn bemoeienissen belangrijke gevolgen gehad. De culturele commissie, waartoe reeds 18 Februari 1938 in een vergadering onder leiding van Z. E. Dr. J. R. Slotemaker de Bruïne en in tegenwoordigheid van Jhr. Mr. R. Beelaerts van Blokland, Mr. P. J. Idenburg en Mr. A. J. van Beeck Calkoen was besloten, kon wel niet dadelijk effectueren, maar heeft later zegenrijk werk kunnen doen. De uitwisseling van belangrijke figuren als dragers van de cultuur, is van niet te overschatten betekenis.

In een onderhoud met een verslaggever van „De Telegraaf” zegt hij voor zijn vertrek in 1938: „Het is een verheugend verschijnsel dat men in Zuid-Afrika onder de Nederlandse Afrikaners meer en meer een streven ziet opkomen tot nauwere oriëntering naar Nederland. Vroeger sprak men alleen van stam-verwantschap en legde daarop de nadruk, doch men moet niet enkel en alleen dit accentueren, doch tot praktische daden komen”.

En dan zegt hij verder: „Ik zie het zo, dat Nederland Zuid-Afrika en Vlaanderen (hij noemt er nog Nederlands Indië bij) elkaar nodig hebben als afzetgebied van onze wederkerige geestesprodukten. Hierbij moet men echter alle politieke bemoeiingen achterwege laten. Men dient de economische en culturele samenwerking te bevorderen en dit buiten alle politiek te houden”.

Op 18 Junie 1938 terug in Zuid-Afrika heeft Prof. Engelbrecht aan Jhr. Mr. F. Beelaerts van Blokland een brief geschreven waarin staat: „Van al datgene waaraan ik in Holland heb kunnen meewerken om tot nauwere relaties tussen Nederland en Zuid-Afrika op cultureel gebied en anderszins te geraken, is naar mijn mening de totstandkoming van de Commissie van Advies aan de Nederlandse regering in verband met Zuid-Afrikaanse Zaken, van welke Commissie uw Excellentie het voorzitterschap aanvaard heeft, het belangrijkste. In verband hiermee meen ik toch zo vrij te mogen zijn een andere zaak onder uw aandacht te mogen brengen, en wel de wenselijkheid om in Nederland aan een of ander Regeringsdepartement een afdeling voor culturele zaken in het Buitenland in het leven te roepen. Het valt altijd op in de historie hoe Nederland zich helaas al te dikwijls van zijn rechtmatige plaats heeft laten duwen, niet alleen op economisch doch ook op cultureel gebied.”

Het was voornamelijk Prof. Engelbrecht, die bij de Nederlandse vertegenwoordigers in Pretoria, van wie met name onze voortreffelijke ambassadeur, Z. E. J. v.d. Berg, moge worden genoemd, de noodzakelijkheid van een cultureel accoord bepleitte.

Het is opvallend en méér dan dat, dat Prof. Engelbrecht, hoewel hij nog wel enige malen in Nederland geweest is, nog nooit officieel werd uitgenodigd, onder auspiciën van het cultureel accoord naar Nederland te komen.

Degenen, die met mij achter de schermen hebben kunnen kijken, weten wél hoe dit komt. De dappere, fiere houding van Prof. Engelbrecht, die zijn critiek niet spaarde, ook ten opzichte van de overheid niet, en zijn ontdekkend wetenschappelijk werk stonden hem in de weg.

Maar daar het Prof. Engelbrecht bovenal gaat, niet om zijn persoon, maar om zijn land en zijn volk, dat hij zo lief heeft, moet het hem een diepe voldoening hebben gegeven, dat het cultureel accoord mede als kroon op zijn werk is tot stand gekomen. Het fundament is door Prof. Engelbrecht gelegd.

De grote afstand, welke Nederland en Zuid-Afrika scheidt, is een grote belemmering voor het geregeld persoonlijk contact en juist dit is zo uitermate belangrijk. Het ligt dan ook geheel in de lijn van de visie van Prof. Engelbrecht, dat hij contact heeft gezocht met die K.L.M. en met Dr. Plesman verschillende besprekingen heeft gevoerd. Het resultaat van deze besprekingen is geweest dat die K.L.M. een vlucht naar Zuid-Afrika heeft geregeld, samenvallend met de hoeksteenlegging van het Voortrekkermonument in Pretoria en de viering van de 100-jarige herdenking van de beslissende slag van Bloedrivier, waar de Voortrekkers de wrede Dingaan hebben verslagen op 16 december 1838. Dit is het begin geweest van de prachtige K.L.M.-verbinding met Zuid-Afrika, welke verbinding mede van grote betekenis is voor de culturele betrekkingen. De K.L.M. heeft ook in Zuid-Afrika een zeer goede naam.

Maar Prof. Engelbrecht heeft nog meer pionierswerk gedaan. Tijdens zijn wel zeer vruchtbaar bezoek aan Nederland in 1937-1938 heeft hij in opdracht van de Zuid-Afrikaanse Uitsaaikorporasie contact gezocht met Philips in Eindhoven en met de omroep PHOHI. De bedoeling was om steun te zoeken ten opzichte van culturele ontwikkelingsmogelijkheden gelijk deze door de radio worden geboden. En dit weer in verband met de bevordering van de Afrikaanse culturele belangen.

Uit hetgeen ik reeds geschreven heb, is wel duidelijk geworden, welk een grote betekenis Prof. Engelbrecht heeft gehecht aan een nauwe binding tussen de Nederlandse Hervormde Kerk in Nederland en die Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika.

In zijn baanbrekend werk met betrekking tot de geschiedenis van de kerk in Zuid-Afrika heeft hij laten zien, welk een zegenrijke arbeid door Nederlandse Hervormde predikanten in zijn kerk is verricht. Ook heeft hij niet verzwegen wanneer hun optreden niet gelukkig is geweest. Zoveel in zijn vermogen was heeft hij de theologische beïnvloeding vanuit Nederland bevorderd, gelijk boven reeds is aangetoond, maar ook zag hij het grote belang dat Nederlandse predikanten naar Zuid-Afrika zouden blijven komen. Hij is steeds een groot voorstander geweest van de immigratie van Nederlanders naar zijn vaderland en bevorderde gaarne dat zijn studenten in Nederland hun studies voltooiden. Het is dan ook bijna

vanzelfsprekend dat zijn zoon in Delft zijn studie heeft voltooid en huwde met een voortreffelijke Hollandse vrouw. Zijn enige dochter is gehuwd met een predikant uit Nederland, die in de kerk van Zuid Afrika een belangrijke plaats inneemt.

Het is dan ook treffend welk een belangrijke plaats theologen, die, hetzij geboren Nederlanders, hetzij Afrikaners, welke in Nederland zijn komen studeren, zowel in de kerk als aan de universiteit hebben ingenomen en innemen.

In het voorgaande heb ik reeds enkele namen genoemd, maar ik kan niet nalaten, al ga ik node vele anderen voorbij, om met name de tweelingbroeders Ds. Joh. Dreijer en Ds. T. Dreijer te noemen. Ds. T. Dreijer is na jaren zegenrijke arbeid in de kerk, hoofdlegerpredikant en tevens skriba van die Algemene Kerkvergadering.

Ds. Joh. Dreijer is predikant in die belangrijke gemeente Potchefstroom, hoofdredacteur van „Die Hervormer”, tweede voorzitter van de Algemene Kerkvergadering en van de Raad Kerk en Israel, en nog zo veel meer.

Het is tekenend voor de sfeer in deze gezinnen, dat een zoon van Ds. Dreijer uit Potchefstroom thans aan de universiteit in Utrecht zich voor zijn dissertatie voorbereidt.

Men moet, gelijk ik, lang in deze kringen vertoefd hebben en de intense gesprekken hebben meegemaakt, om te doorzien welk een groot belang zij het achten, dat beide landen, Nederland en Zuid-Afrika, nauw verbonden blijven. Men moet niet vergeten, dat de Engelse taal en de Engelse cultuur in Zuid-Afrika grote invloed hebben. Voor het zuiver houden van de mooie Afrikaanse taal achten zij terecht contact met de Nederlandse taal noodzakelijk en verwachten, mede terecht, verdieping van hun cultuur door contact met de oude cultuur van Nederland. Al is stamverwantschap belangrijk, de geestelijke en culturele bindingen zijn belangrijker.

Boven heb ik reeds geschreven dat de Generale Synode bij mijn eerste bezoek aan Zuid-Afrika in 1947 mij had opgedragen inlichtingen te geven over wat in Nederland en in de kerken gedurende de oorlog werd doorgeemaakt.

Toen ik begreep, dat Zuid-Afrika, vooral de jongeren, gedurende de oorlog waren blootgesteld aan een op de toestanden in Zuid-Afrika gerichte geraffineerde propaganda van het nationaal-socialisme, heb ik daar op vele plaatsen in openbare vergaderingen tegen gesproken en de gevaren en de verleiding van dit moderne heidendom aangewezen. Overal lokte ik uit tot debat, om nog eens goed de puntjes op de i te kunnen zetten.

Ik heb me daarbij kunnen realiseren, hoe moeilijk Prof. Engelbrecht en Prof. Gemser en anderen het dikwijls zullen hebben gehad, wanneer

door een kleine groep fanatici hun bedoelingen werden verdacht gemaakt, maar ook hierbij is grip van de hele situatie geboden.

Met nadruk moet worden gezegd, dat het nationaal-socialisme in Zuid-Afrika geen wortel heeft geschoten. Hulde aan degenen, waaronder vooral ook Prof. Engelbrecht, die pal hebben gestaan voor de goede zaak. Het is onkunde of misdadige laster, wanneer men op de Zuid-Afrikaanse regering en het Zuid-Afrikaanse volk een nationaalsocialistisch stempel drukt.

Ik heb tot mijn vreugde in Zuid-Afrika in de Hervormde Kerk een warme liefde en belangstelling voor het volk Israël aangetroffen. Het deed me goed bij een van mijn reizen in Israël een nederzetting aan te treffen, welke door Zuid-Afrikaners was gesticht. Ik heb gemerkt dat Zuid-Afrikaners, en vooral ook predikanten, gaarne bij hun bezoek aan Nederland en Europa, een uitstapje maken naar Israël. Het Zuid-Afrika van Dr. Malan was die eerste staat die de Staat Israël officieel erkende.

Vanzelfsprekend heb ik uitgebreid gehandeld over wat zich gedurende en na de oorlog in de Nederlands Hervormde Kerk had voltrokken. Ik heb aan de Moderamina van de Hollandse kerken een exemplaar van die nieuwe Kerkorde ter hand gesteld en de gelegenheid aangegrepen om de achtergronden te laten zien. Vooral heb ik in de kringen van de Nederduitsch Hervormde of Gereformeerde kerk en de Gereformeerde kerk er de nadruk op gelegd, dat men na de radicale doorbraak van de synodale organisatie van 1816 géén recht had te blijven spreken van het Hervormd Liberaal Genootschap.

Weer is het treffend, dat Prof. Engelbrecht en anderen hebben ingezien, dat zijn kerk, welker organisatie veel overeenkomst had met onze Orde van 1816, de weg van de Hervormde kerk moest volgen en tot een soortgelijke organisatie komen.

Na arbeid van verschillende kloeke mannen is dit gelukt en heeft de nieuwe Kerkorde in de Hervormde Kerk van Zuid-Afrika, opgesteld door een commissie onder voorzitterschap van Ds Joh. Dreyer, waarvan Prof. Engelbrecht ook lid was, inderdaad wegen geopend om tot een zegenrijke ontplooiing te komen.

Toen ik in 1953 voor zeven weken in Nederland was, heb ik op 10 juli een zitting van de Generale Synode kunnen bijwonen en daar voorgesteld een brief aan de Hervormde Kerk van Zuid-Afrika te zenden, bij gelegenheid van de herdenking dat de kerk van Zuid-Afrika voor het eerst bijeenkwam te Rustenburg. Dit voorstel is aanvaard. Voor zover ik weet is toen een goede brief naar Zuid-Afrika's kerk gezonden.

Op mijn aandringen heeft het Moderamen van de Generale Synode Prof. Engelbrecht uitgenodigd, om weer naar Nederland te komen. Met hem (hij werd toen vergezeld van zijn lieve echtgenote) ben ik 1 mei

1954 definitief uit Afrika teruggekeerd naar Nederland. Op 10 mei 1954 werden wij ontvangen in de vergadering van de Generale Synode en het is me. kwaardig de vriendelijke waarderende woorden te lezen, welke door de praeses tot Prof. Engelbrecht werden gericht.

Onder de belangrijke dingen welke Prof. Engelbrecht in zijn antwoord heeft gezegd treft mij, dat in de acta van de vergadering op pag. 499 staat: „De Hervormde Kerk in Zuid-Afrika is oecumenisch ingesteld en is niet bang voor het buitenland; zij was de eerste die zich aansloot bij de Wereld raad van Kerken.”

Ook doet hij mededeling, dat de Hervormde Kerk in Zuid-Afrika haar kerkwet met de kerkorde van 1951 van de Nederlandse Hervormde kerk als leidraad, heeft herzien.

Dat hij, met zijn echtgenote, door Koningin Juliana tot een gesprek werd uitgenodigd, heeft hem tot grote dankbaarheid gestemd.

Op verzoek van de Theologische Faculteit van de universiteit in Utrecht en met medewerking van verschillende instanties, is Prof. Engelbrecht ook in 1957–1959 in Nederland geweest om aan verschillende universiteiten een gastcollege te geven en besprekingen te houden in verband met de opbouw van zijn Nederlands–Afrikaans Kerkarchief en Kerkmuseum te Pretoria. In 1957 kreeg hij een speciale opdracht voor archief-on leroek, ook in Engeland.

De eerste-steenlegging van het gebou, waarin het museum wordt gevestigd, was voor hem een grote gebeurtenis in zijn leven. Lange jaren heeft hij gezwoegd en gewerkt om de zeer belangrijke zaken voor dit museum en dit archief bij elkaar te brengen.

Al hebben hem bij deze bezoeken de houding van veel Nederlandse kerkmensen reden tot zorg gegeven, toch is hij hoopvol naar Zuid-Afrika teruggekeerd. Helaas zou hij in deze hoop spoedig ernstig worden teleurgesteld. Het hysterisch geroep tegen de z.g. apartheidspolitiek, waardoor men in Zuid-Afrika een verantwoorde oplossing voor zwart en wit zoekt, is onder leiding van bepaalde voorzangers zó sterk geworden, dat ook het Moderamen van onze Generale Synode meende zich daarmee te moeten bemoeien. Het kennen van de situatie van de Hervormde Kerk in Nederland kan dit enigszins verklaren.

Het is immers wel duidelijk gebleken, dat reorganisatie nog geen reformatie der kerk is. De Hervormde Kerk in Nederland wordt gesteld voor diepgaande beslissingen ten opzichte van het ware belijden van het verlossend Evangelie van Jezus Christus. Maar zij zoekt het in allerlei activiteiten, soms wel belangrijk, maar niet de belangrijkste; vooral op deelname aan de Wereldraad der kerken word bijzondere nadruk gelegd en aandacht gegeven.

De Wereldraad der kerken worstelt ook met zware problemen. Zij kan nog steeds de plaats naast Israël niet vinden, zonder hetwelk geen ware oecumene kan bestaan, omdat zij meent dat de kerk in plaats van Israël is gekomen. In meerdere Pinksterbooschappen van het Presidium van de Wereldraad wordt de Pinksterdag dan ook genoemd: de geboortedag van de kerk, zodat dan Israël helemaal uit zicht is.

Hoe te betreuren ook, is dit weer te verstaan uit de vijandschap van de deelnemende jonge Arabische kerken, welke het hele z.g. Oude Testament verwerpen en van de God van Abraham, Isaïc en Jacob niet willen horen. Ook meent de leiding van de Wereldraad dat aan de vijandschap van verschillende jonge staten in Afrika, (welke vijandschap ook in de kerken leeft) tegenover Zuid-Afrika moet worden toegegeven. Men is van mening, dat daardoor een open deur voor de Zending wordt verkregen, al is dit ten koste van het bestaan van de inheemse blanke bevolking van Zuid-Afrika.

Daarom is een deputatie uit de Wereldraad naar Zuid-Afrika gegaan en heeft daar zeer afkeurend over de apartheidspolitiek en in het bijzonder over de ondersteuning welke deze in de kerken vindt, gesproken. Dit heeft tot zo'n zware repercussie geleid, dat de Hervormde Kerk van Zuid-Afrika zich uit de Wereldraad heeft teruggetrokken.

Het Moderamen van de Generale Synode van de Hervormde Kerk in Nederland heeft daarop een brief gericht tot de Algemene Kerkvergadering van de Hervormde Kerk in Zuid-Afrika, waarbij het zich aansluit bij de zienswijze van de Wereldraad, en uit de verslagen in de courant van de laatste Synode-vergadering zou men kunnen opmaken, dat men de band met de Hervormde Kerk in Zuid-Afrika maar het liefst zou verbreken. Achter deze betreurenswaardige ontwikkeling ligt naar mijn mening een ernstige dwaling ten opzichte van de plaats en betrekking der volken. Het is in de kringen van de midden-orthodoxie, welke de meerderheid heeft in de Hervormde Kerk, gewoonte geworden om veel te spreken over de komst van Het Rijk. Men hoort vrijwel nooit over de komst van Christus, welke naar het apostolisch belijden, zal wederkomen om te oordelen de levenden en de doden. Men ziet in de opstand der opgeruide volken een teken van de toekomstige eenheid met uitwissen van alle verschillen. Men bouwt druk mee aan het Babel der volkeren omdat men geen oog heeft voor het volk Israël en het accent, dat de Bijbel geeft aan de eigen aard der verschillende volken, niet onderkent.

Men leeft uit een bepaald idealisme, meer humanistisch dan Bijbels gericht en al eindigt het ook in bloed en ellende, de idee van de eenheid der volkeren moet worden doorgezet ten koste van alles. De Bijbel kent alleen de eenheid van degenen die in Christus Jezus zijn; een eenheid, welke de verschillen hier op aarde niet wegneemt maar wel in goede verhoudingen brengt. Zo zocht men in Zuid-Afrika naar de goede verhouding van de verschillende bevolkingstypen, waarbij de inheemse blanke bevolking haar verantwoordelijkheid ten volle bewust is en verdisconteerd.

Veel ware hier nog over te zeggen, maar ik zal dat nu niet kunnen doen. Alleen wil ik opmerken, dat het mij veel waard zou zijn, wanneer men in plaats van de afgodische verering van de democratie, weer oog kreeg voor de Bijbelse theocratie.

Het is mij bekend, dat de houding van de Wereldraad en de Nederlands Hervormde Kerk voor Prof. Engelbrecht een grote droefheid oproept. Zoals hijzelf het mij eens schreef: „Mijn levensroeping om de zusterkerken samen te brengen, tot heil en zegen van beide, is „kapot” gemaakt. Ik moge hem herinneren aan Spinoza's woord: „Non irasci, non indignari, sed intelligere, res est”.

De Bijbel spreekt van een wereldomvattende eenheid onder leiding van de antichrist. Er zijn reeds vele tekenen, welke naar de totstandkoming van deze eenheid wijzen. Maar toch zal het Koningschap van Jezus Christus triomferen. Hij is het Hoofd van Zijn Gemeente en tevens Overwinnaar over alle machten die Hem tegenstaan, als Koning der Koningen.

Dit moge ik tot bemoediging aan mijn 70-jarige vriend Prof. Engelbrecht en mijn vele vrienden in Zuid-Afrika zeggen.

Wanneer Israël de Messiasboodschap zal verstaan en aan de volkeren brengen, zal dwars door alle nood het geloof en de hoop van de Israëlitische zanger vervuld worden:

„De bergen zullen vrede dragen,
de heuvels heilig recht.
Hij zal hun vrolijk op doen dagen
het heil, hun toegezegd.”

K. H. E. GRAVEMEIJER,
Oud-secretaris en oud-algemeen gedelegeerde van die Nederlandse Hervormde Kerk.